

## NIETZSCHE ÉS A POLITIKA

### 1. Bevezetés

Az a hiedelem, hogy a politika kívül helyezkedik Friedrich Nietzsche érdeklődésének centrumán az utóbbi fél évszázad Nietzsche-kutatásaiban jelentős dominanciára tett szert. Talán Walter Kaufmann fogalmazta meg legnyilvánvalóbban azt, „hogy Nietzsche életének és gondolkodásának vezérmotívuma az *antipolitikus* individuum témája, aki önkiteljesedését a modern világtól távol keresi”.<sup>1</sup> Kaufmann érvei között olyan kitételek szerepelnek, hogy Nietzsche írásainak összetettsége meggátolja azok konkrét politikai fogalmakkal való leírását, hogy csupán általánosságban fektette le az emberiség jövőjére vonatkozó elképzeléseit, és hogy ráadásul ezen elképzelések nélkülözik a koherenciát. Az „eloldódási” szándékot Nietzsche gondolkodásában menekülésként értelmezi a politika és az etika világától, továbbá elutasítja azt a felfogást, amely szerint a német filozófia *enfant terrible*-je társadalomújító nagy forradalmár lett volna. Egyébként is, állítja, a filozófia és a politika két különböző világ Nietzsche számára, s az antipolitikusság pedig az egyéniség jegye. Magyarországon hasonló álláspontot képvisel Tatár György, aki a következőképpen fogalmaz: „Nietzsche nem volt politikai gondolkodó. Ha vet is olykor egy-egy futó pillantást gondolkodásának politikai dimenzióira, leveleiben is csupán átsuhanó félelmet fogalmaz meg. Nietzsche komolyan hitte, hogy nem saját korának, hanem a jövőnek ír, s tartott attól, hogy művei illetéktelen kezekbe is eljutnak. »Ismerem sorsom. Nevemhez egykoron valamiféle szörnyűség emléke fog tapadni« – írja az *Ecce homo* vége felé. A politika éppen az a *mindenkit*

---

<sup>1</sup> Kaufmann, Walter, Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist. Princeton University Press. Princeton, 1974. 418. o.

érintő terület, amelytől ugyanazzal a megvetéssel fordult el, akárcsak a *mindenki* moráljától.”<sup>2</sup>

Ezen olvasat érvényességét azonban több irányból is megkérdőjelezték. Legjelentősebb alakként Richard Rorty szállt ringbe Kaufmann-nal szemben. Véleménye szerint Nietzsche abban az illúzióban ringatta magát, hogy valami hasznosat tud mondani a politikáról. Egyfajta értelemben persze Nietzsche írásai erősen preskriptív jellegűek, és ezek az előírások kiterjednek a politika világára is. A „jövő nagypolitikájá”-nak hangoztatása következetesen egybeesik nála a modernitás ellen folytatott perlekedésével.<sup>3</sup> Laurence Lampert – Rortyn túllicitálva – egyenesen azt állítja: „A közismert nézetet még mindig hallani, ami szerint Nietzsche nem alacsonyította le magát a közönséges politikához, ám írásainak tanulmányozása azt erősíti meg, hogy ő politikai filozófus, mégpedig a legmagasabb, a platóni mércével mérve is”.<sup>4</sup>

Azok között, akik Nietzsche írásainak politikai relevanciáját vallják, szintén különbséget tehetünk. Az egyik csoport tudósai szerint Nietzsche az arisztokratikus radikalizmus filozófusa, aki egy olyan új társadalmi elitet képzel el, amely a régi morális rend átértékelésével, új erővonalak mentén szervezi újjá a zóon politikon világát. Ezen felfogás gyökerei Georg Brandes 1889-es esszéjére vezethetők vissza. A másik csoport képviselői úgy tartják, hogy Nietzsche munkásságában jelen van egy a liberális vagy társadalmi demokrácia radikálisan egalitárius és pluralista vízióját ihlető képesség és lehetőség. Ezen írók Nietzsche-nak a *különbség* vagy a görög *agón* iránti érdeklődéséből, esetleg Zarathustra „*ajándékozó erény*” fogalmából indulnak ki, és ebből származtatják a szabad szellem, a rombolás, a különbség vagy a hatalommal való felruházás etikáját és politikáját. Itt elsősorban Michel Foucault és Jacques Derrida Nietzsche olvasataira kell gondolnunk. Ám talán túlságosan sokan tették magukévá Foucault-nak a Nietzsche-szövegeket interpretáló – némileg fennhéjázó – attitűdjét, aki olyan módon viszonyul a textusokhoz, hogy vagy tudomást sem vesz az írások liberalizmus- és egalitarizmusellenességéről, vagy hogy elismeri ugyan ezeket a jellemzőket, mégis azonnal kinyilvánítja azok irrelevanciáját.<sup>5</sup>

<sup>2</sup> Tatár György, A morál természetrajzához: magyarázó megjegyzések az 5. részhez. In Nietzsche, Fr., Túl jón és rosszon. Fordította: Tatár György. Matúra bölcsélet. Műszaki Könyvkiadó. Budapest, 2000. 80. o.

<sup>3</sup> Rorty, Richard, Thugs and Theorists: a reply to Bernstein's 'One Step Forward, Two Step Backward'. Political Theory 15:4 (Nov. 1987). 579. o.

<sup>4</sup> Lampert, Laurence, Nietzsche and Modern Times. Yale University Press. New Haven, 1993. 279. o.

<sup>5</sup> „Az egyedüli indokolt elismerése [Nietzsche] gondolkodásának... pontosan az, ha felhasználjuk, eltorzítjuk, szenvedésre és tiltakozásra készítjük azt..., hogy pontosság és hüek vagyunk-e Nietzsche-hez... az abszolúte érdektelen”. Foucault, Mic-

Szabadság- és hatalomfelfogása tükrében szeretnék előadásomban rámutatni Nietzschének a politikaelmélet számára értékes voltára – antidemokratikus és a társadalmi egyenlőséget elvető nézeteinek elismerése mellett. Először feltárom a szabad szellem és a hatalomra törő akarat nietzschei fogalmait, aztán megvizsgálom azt, hogyan fogta föl a politikai cselekvés lehetőségét, majd bemutatom művészi politikakoncepcióját. Kifejtem a jövő uralkodóinak tulajdonságaira, valamint hatalmuk gyakorlásának és legitimálásának mechanizmusaira tett javaslatait. Érvelésemet arra a következtetésre futtatom ki, hogy ahogy Nietzsche esztétikai értelemben gondol a politikai cselekvésre, úgy saját művészi tevékenységének, írásainak is van politikai célja. Nietzsche elképzei egy társadalmi, kulturális és politikai elit kialakulását, és azt reméli, hogy írásain keresztül segítheti egy ilyen csoport létrejöttét. Ekként művei olvashatók egyfajta manifesztumként, amely egyesülésre buzdítja Európa szabad szellemeit, arra, hogy dobják el láncukat és szerezzenek társadalmi hatalmat. Nietzsche filozófusainak egyszerre kell magyarázniuk a világot és törekedniük annak megváltoztatására.

## 2. A „politikus” Nietzsche

### 2.1 A szabad szellem

Sokan sokféleképpen próbálták már megragadni és leírni Nietzsche személyiségének, életművének a lényegét és határait. Alexander Nehamas és Fülep Lajos a *művész-filozófust* látták meg benne, mivel aforizmaiban és költeményeiben, valamint *Zarathustrájában* kimagasló irodalmi tehetségéről tett tanúságot.<sup>6</sup> Talán okkal tekinthetjük *felvilágosítónak*, akinek még a felvilágosodásról is sikerült felvilágosítania bennünket. Lukács György azonban a felvilágosodás dialektikusa helyett éppenséggel az „ész trónfosztóját” látta Nietzschében. Nevezték őt az utolsó metafizikusnak – természetesen csak annyi jogosultsággal, mint mondjuk Kantot, Hegelt, Wittgensteint vagy Heideggert. Akik a *haladás* etalonjával mérik fel a múltat, a történelmet, azok feltehetőleg Baudelaire-rel és Goethével együtt a posztmodern előfutárai közzé fogják sorolni. Ha Karl Marxsal vetjük össze, akkor tekinthetjük mindkettejüket „konzervatív forradalmárnak”. Első nagy értelmezője, a dán Georg Brandes Nietzschét az „arisztokratikus radikalizmus”

---

hel, *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977*. Pantheon Books. New York, 1980. 53–54. o.

<sup>6</sup> Lásd Nehamas, Alexander, *Nietzsche: Life as Literature*. Harvard University Press. Cambridge, M. A., 1985. 225. o. Fülep Lajos, Nietzsche. In *Egybegyűjtött írások II. Cikkek, tanulmányok 1909–1916*. MTA MKI. Budapest, 1995. 19–20. o.

ideológusának tartotta, és ez az elnevezés maradéktalanul tetszett is az *előkelőség* felmagasztalójának. Egykori barátjáné, imádatának titkos tárgya, Lou Andreas-Salomé „önmagával szado-mazochista”-ként jellemezte.<sup>7</sup>

Ezek a formulák csak egy-egy problémafelvetést és hipotézist ragadnak meg, ám Nietzsche gondolatainak sokrétűségét és ellentétességét nem képesek összhangba hozni filozófiai jelentőségével. Ezért is tűnik érdekesnek megvizsgálnunk Nietzsche önmagára alkotott kifejezését: a *szabad szellemet*.

1878-ban áll össze egy könyv – az azt megelőző két év jegyzeteiből –, amelynek olvasását *szabad szellemek* számára ajánlja. Az *Emberi – túlságosan is emberi* című írás mottójául egy Descartes-idézetet választ az *Értekezés a módszerről* egyik fejezetéből. Ebben a szigorúan racionalista szerző arról a hosszú keresésről beszél, amelynek a végén élete célját megtalálta: „Elég az hozzá, hogy úgy tűnt, számomra az a legjobb, ha szigorúan megmaradok eredeti tervemnél, vagyis: ha az egész életet arra használom, hogy csiszoljam értelmemet, és úgy folytatom utam az igazság nyomait követve, ahogy önmagamban eldöntöttem”.<sup>8,9</sup>

Ez tulajdonképpen a *szabad szellem* egyszerűen fogalmazott, ám nehezen megvalósítható programja. Az, hogy Nietzsche lemond az abszolútum metafizikai igényéről, nem áll ellentmondásban azzal, hogy becsületességre és lelkiismeretességre törekszik. Ellenkezőleg, ez éppenséggel következménye a *szabad szellem* egyéni intellektualizmusának, amelyet Nietzsche tudatos élete végéig gyakorolt. 1886-ban írt kései előszavában visszatér az egyaránt elméleti és gyakorlati életideáljához, és újra felvázolja az immár szenvedéseiben megérett *szabad szellem* programját. Először megtudhatjuk, hogy Nietzsche valamikor kitalálta magának a szabad szellemet – társként betegsége, elhagyatottsága és magányossága elviseléséhez, mintegy kárpótlásul a hiányzó barátokért. Ehhez kapcsolódó reményét is megosztja velünk: „Ám én egyáltalán nem szeretnék kételkedni abban, hogy egyszer majd lehetnek ilyen szabad szellemek, hogy a mi Európánk fiai között akadnak majd ilyen merész, vidám fickók, hús és vér emberek...”<sup>10</sup> Eredetileg mindenki kötött

<sup>7</sup> Vö. Kiss Endre, Friedrich Nietzsche filozófiája. Kritikai pozitívizmus és az értékek átértékelése. Gondolat. Budapest, 1993. 9–21. o.; Gerhardt, Volker: Friedrich Nietzsche. Fordította: Csatár Péter. Latin Betűk. Debrecen, 1998. 151–152. o.

<sup>8</sup> Descartes, René: Értekezés a módszerről. Fordította: Alexander Bernát. Kossuth Könyvkiadó - Tekintet Alapítvány. Budapest, 1991. 27–28. o. Az általam közölt részlet egyébként Nietzsche saját fordítása németre az eredeti latin szövegből, amit – mint azt alább jelzem – Romhányi Török Gábor fordított magyarra.

<sup>9</sup> Nietzsche, Fr., Emberi – túlságosan is emberi. Fordította: Romhányi Török Gábor. Szukits Könyvkiadó. S. l., 2000. 282. o.

<sup>10</sup> Vö. i. m. 9. o.

szellem volt, a kötelesség, a tisztelet és a hála oszlopaihoz láncolva. Ám eljön bizonyos kiválasztott szerencsések számára a „nagy szabadon bocsátás”, a hirtelen felismerés, hogy azon morális értékek, amelyekben eladdig hittek, vajon nem átértékelendők-e. A érett szellem szabadsága a plasztikus, gyógyító, fejlesztő és regeneráló erők bőségétől telített individuumnak megadja a „kísérletező élet veszedelmes előjogát”. Ráébred a „nagy szabadulás rejtélyére”: eddig az erények uralkodtak rajta, most neki kell uralkodnia az erényeken és eszközként felhasználnia azokat. Látnia kell továbbá az értékbecslésekben és magában az életben a perspektivikus elemeket, valamint a rangsor problémáját. Fel kell ismernie feladatát, rendeltetését: az „én”, a belső világ utazójaként az emberi „magasság” és „különbség” felmérőjévé, geodétájává lenni.<sup>11</sup>

Nietzsche megpróbálja definiálni, mit is ért pontosan „szabad szellem” alatt: „Szabad szellemű embernek azt a személyt nevezzük, aki másként gondolkodik, amint azt elvárnánk tőle származására, környezete, társadalmi helyzete, hivatala és az uralkodó kortársi nézetek alapján. Ő a kivétel, míg a kötött szellemek jelentik a szabályt...”. Lényeges tulajdonságának tartja egyébként azt, hogy akár sikeresen, akár pedig sikertelenül, de megpróbál elszakadni a hagyományoktól.<sup>12</sup>

A szabad szellem kifejlődéséről, létrejöttéről Zarathustra *A három változásról* szóló első beszédéből szerezhetünk tudomást. E gyönyörű parabolában a három változás a szabad szellem átváltozásai, ahogyan fokozatosan megszabadul a konvenció bilincseitől „a nagy szabadon bocsátásban” és egy láncaitól megszabadult akarattá válik. Az első etap e folyamat során a teherbíró szellem: a teve. A teve a szabad akarat akarásán keresztül oroszlánná változik. Az oroszlán feladata a legnehezebb, hiszen ő száll szembe a tradíciók és a kategorikus morális elvek sárkányával. A „kötelmed” (neked kell) parancsával opponáló „akarom” teremti meg az oroszlán szabadságát. Az oroszlán legfőbb erénye a „nem”-et mondás képessége, amit a régi értékekkel szemben gyakorol. Ám van, amit még az oroszlán sem tud: „igen”-t mondani. Ezért kell a harmadik stádiumba lépnie a szellemnek, ahol is gyermekké lesz. A gyermek mindenhez naiv, a világba vetett bizalommal közeledik és életét, szenvedését mindig maga előtt tudja. A felejtés és az újrakezdés után – mint „magából pördülő kerék” – ő képes „igen”-t mondani önmagára, önmaga teremő játékára, és benne „saját akaratát akarja hát a szellem, saját világát nyeri el...”<sup>13</sup>

---

<sup>11</sup> Vö. i. m. 9–14. o.

<sup>12</sup> Vö. i. m. 85–86. o.

<sup>13</sup> Nietzsche, Fr., Így szólt Zarathustra. Könyv mindenkinek és senkinek. Fordította: Kurdi Imre. Osiris Kiadó. Budapest, 2001. 29–31. o.

Ami ebben a fejlődésben lényeges, az a természetbe történő sikeres belehelyezkedésbe vetett bizalom, amit a „*nagy egészség*” fogalmával jelöl Nietzsche. Ez önmagunk elfogadását jelenti, úgy, hogy lerázzuk magunkról a nihilizmus és pesszimizmus betegségét. Az egészség által élhetjük ki saját erőinket, tehetjük azt, amit akarunk. Az egészség lát el bennünket új és új életenergiával.

A szabad szellem „*eloldódása*” nem oldja ki őt a természet hordozó dinamikájából. Ő saját magát tudatosan *hatalomra törő akaratként* fogja fel, és ha majd mind magával, mind másokkal szembeni akaratának és alkotásának teljes szabadságában igenli ezt a bensőjéből előtörő impulzust, csak ekkor juthat el önmagához. Ekkor valóban a *szabad* akarat ura lesz, és eléri a felelősség átfogó tudatát, amelyet „a független ember... kétségtelenül a *lelkiismeretének* fog nevezni...”<sup>14</sup> Nietzsche azt az embert, aki ezen tudattal és lelkiismerettel rendelkezik, „*egész személy*”-nek nevezi, és olyan tulajdonságokkal ruházza fel, mint akarat, szabadság, felelősség, önrendelkezés és a sors feletti hatalom élménye. Az önmagát megalkotó, valódi személyiséggé vált ember az önzetlen cselekvés helyett „saját *legfőbb hasznát* tartja szem előtt...”<sup>15</sup> Az ő erénye nem mindenre érvényes elvont maximákból áll, hanem saját törvénnyel bír, ami saját akarásának kötelező jellegű kifejezése kell legyen.

Nietzsche szerint lehetnek olyan tulajdonságok, amelyek az egyik ember számára elérendő erények, míg a másik számára ugyanezek meg nem bocsátható vétkek. Abból a gondolatból, hogy ha nincsen abszolútum, akkor nincsen abszolút rangsor sem, nem következik, hogy mindenki és minden egyenlő mindenkivel és mindennel. Mert egyenlőnek is csak akkor lehetne mindenkit minősíteni, ha volna egy egységes valami, amihez mindent hozzá mérhetnénk, és megállapíthatnánk ahhoz képest meglévő egyenlőségüket. Egyetlen valóságos etalon azonban az eleven szellemi élet harca, és az egyetlen valóságos rangsor az ebben a küzdelemben kialakuló rangsor. Nála döntő érték a függetlenség válik tehát, aminek szerinte két oldala van. Az egyik, a saját alkotás szükségszerűségének tudata. Az alkotó azért alkot, mert muszáj neki. A függetlenség másik oldala az erő az önmagával való küzdelemhez és *minden érték átértékeléséhez*. Nietzsche szerint Európában és Amerikában is léteznek olyan „szabadgondolkodók”, akik visszaélnék ezzel a névvel, és nivellálóknak nevezi őket. Ezek a demokratikus ízlés és holmi modern eszmék rabszolgái – de nem szabadok. „Amit minden erejükkel elérni törekszenek, az a csorda általános, zöldellő legelő-boldogsága, biztonságban, megelégedésben az élet mindenkinek való megkönnyítése-

---

<sup>14</sup> Nietzsche, Fr., Adalékok a morál genealógiájához. Vitairat. Fordította: Romhányi Török Gábor. Holnap Kiadó. S. l., 1996. 63. o.

<sup>15</sup> Nietzsche, Emberi – túlságosan is emberi. 48. o.

ben; két legbősegebben agyonénekelt nótájuk és tanításuk a »jogok egyenlősége« és a »részvét minden szenvedő iránt«...»<sup>16</sup> A liberális antropológia szerint tehát az ember szenvedéseit csökkenteni kell a világban, Nietzsche ezzel szemben azt vallja, hogy a szenvedés, a küzdelem és a magány hozzátartozik az emberi léthez, s ezt fel kell vállalnunk. Ha valaki ki szeretné deríteni, hogy vajon függetlenségre termett-e, vagy sem, akkor magának kell próbatételek elé állítani magát. A függetlenség feltételei: személytől való elszakadás (mert minden személy egy börtön), hazától való elszakadás, résztvétől való elszakadás, saját erényeinktől való elszakadás, és legvégül: „Értenünk kell önmagunk megőrzéséhez: ez a függetlenség legkeményebb próbája”.<sup>17</sup>

A szabad szellemnek ez a nietzschei víziója csupán egyike azon nagy projektumainak, amelyek az ő kísérleti filozófiájában megjelennek, ám kétség kívül az életviteléhez a legközelebb álló.<sup>18</sup>

### 2.1.1 Nietzsche szabadságfogalmáról

Nietzsche egyik utolsó írásának, a *Bálványok alkonyának Egy korszerűtlen portyázásai* fejezete 38. jegyzetében fejti ki szabadságfelfogását a legösszefogottabban. Két ellentétes tendencia szembeállításával villantja fel Nietzsche gondolatait. (Az ellentétekbe való beleállás, a kontrasztképzés kedvelt eszköze egyébiránt.) „A liberális intézmények, mihelyt létrejönnek... aláaknázzák a hatalomakarást... velük mindig a csordaállat diadalmaskodik, a liberalizmus, ne kerteljünk: a *csordaállattá-tevés* tendenciája...” Az egyik pólus tehát nyilvánvalóan a liberális ideológia és annak társadalmi hatásai. Ennek antipódusaként a nietzschei szabadságfogalom abban a háborúban, harcban jön létre, mely a fenti liberális intézményekért folyik. „Mert mi a szabadság?! Hogy tudjuk ön-felelősségünket akarni. Hogy a distanciát, mely távol tart minket egymástól tartani tudjuk.” Nietzsche szerint az „egyenlőség” valamiféle hasonulás, ami csupán az „egyenlő jogok” elméletében fejeződik ki – tehát pusztán jogi konstrukció és fikció. Ember és ember között a *distancia pátosza*, az önlét akarása, a különbözőzés belső szüksége vág szakadékot. Nietzsche számára „a szabadság azt jelenti, hogy a férfias a háborútól s győzelemtől boldog ösztönök uralkodnak más ösztönök, például a »boldogság« ösztöne felett. A *szabaddá vált ember*... lábbal tapod a jól-érzet, az ily közérzet megvetendő fajain, melyekről a szatócsok, keresztények, tehenek, nők, angolok és más demokráciák álmodnak. A szabad ember *harcos*.” Az *értékek átértékelése* láthatólag

<sup>16</sup> Nietzsche, Fr., Túl jön és rosszon. Fordította: Tatár György. Matúra bölcsélet. Műszaki Könyvkiadó. Budapest, 2000. 38–39. o.

<sup>17</sup> Vö. i. m. 38. o.

<sup>18</sup> Vö. Deleuze, Gilles, Nietzsche és a filozófia. Gond Alapítvány – Holnap Kiadó. S. l. 1999. 99–102. o.

a politikai filozófia terén is kifejtette hatását Nietzschénél. Ezen fogalmának kialakulására egyébként erősen hatott az európai kultúrát és kereszténységet illető kritikája. Gondolatmenetét azzal a megjegyzéssel zárja, hogy az arisztokratikus közösségekben (mint például Róma és Velence) a szabadságot úgy értették, „mint olyasvalamit, ami az embernek van is, nincs is, amit akarni, *meghódítani* kell...”<sup>19</sup>

Összegzésként azt mondhatjuk tehát, hogy Nietzsche felfogása a szabadságról egyszerre negatív és pozitív. Negatív annyiban, amennyiben a korábbi értékektől és tradíciótól kíván elszakadni, elszakadni, és pozitív annyiban, amennyiben önmagát kívánja benne megvalósítani léte igenlésével, új értékrend megteremtésével.

## 2.2 A hatalom akarása

Nietzsche kései munkásságának talán legtöbbet használt fogalma ez, mely először 1883-ban bukkant fel Zarathustra tanításaként az *Így szólt Zarathustra* második kötetében.

A *hatalom akarásának* megértéséhez tudnunk kell, hogy Nietzsche a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején kiterjedt természettudományi tanulmányokat végzett. Az emberi viselkedés alapmotívumán túlmenően ekkor az élet alapvető hajtóereje után kutató, sőt minden mozgás eredetéhez akar visszatalálni. Ám nem a külső, fizikai, hanem a belső mozgatórugó érdekli, mely minden erőnek – szerves és szervetlen eredetűnek egyaránt – sajátja.

Már a *Virradatban* (1882) beszél a nagy ember, a zseni *erőn aratott győzelméről*, amit Nietzsche az egész természetre kiterjesztett elvárásaként jelenít meg: „Még mindig térden csúszunk az *erő* előtt – a régi jó rabszolgaszokás szerint – és mégis, ha meg kellene állapítani a *tiszteletreméltóság* fokát, csak az *ész foka az erőben* volna döntő: le kell mérni, mennyiben győztük le az erőt, bármely magasabbrendű dologgal, és mennyiben áll az erő most ennek szolgálatában szerszámként és eszközként!”<sup>20</sup>

E „magasabbrendű dolog”-ként 1883-ban Nietzsche a hatalom akarását találta meg. Az erő, amely előtt a természettudósok annak idején prostrációval adták meg a tiszteletet, és amivel „istent és a világot megteremtették”, immár önmagában nem elegendő. Belső világot kell tulajdonítani neki. Az erőt csak belülről, a hatalom alkalmazásával, kifejtésével vagy a teremtő ösztön iránti vággyal lehet legyőzni. Ez a pszichofizikai eredetű erő az összes

<sup>19</sup> Nietzsche, Fr., Bálványok alkonya. Fordította: Tandori Dezső. In Ex-Symposion, 1994. (különszám) 27. o.

<sup>20</sup> Nietzsche, Fr., Virradat. Gondolatok az erkölcsi előítéletekről. Fordította: Romhányi Török Gábor. Holnap Kiadó. S.l., 2000. 337. o.



szellemi és fizikai erő eredendő egységét jelöli – a külsődleges erők organikus összefüggésbe ágyazását, test és lélek dualitásának megszüntetését.

Ahogy a fizikai erő is csak erők sokaságaként fordul elő, úgy a *hatalom akarása* is mindig együtt vagy éppen egymás ellen ható hatalmak sokaságaként képzelhető el. Ezért talán ajánlatosabb lenne a *hatalom akarásainak sokszínűségéről* beszélni.

Visszatérve a *Zarathustrában* kifejtett gondolatokhoz, azt állítja, hogy a *hatalom akarásával* az élet legbelsejébe sikerült behatolnia. Mivel pedig az Egészet, az életet éltető erők egészét akarja általa megragadni, több ez puszta metaforánál. A sejtett és elgondolt Egészet – az erő külső és belső momentumainak egységét nevezi Nietzsche tulajdonképpen a *hatalom akarásának*. Zarathustra így jelenti be felfedezését: „Ti legbölcsebb bölcsek, halljátok hát szavam! Komolyan vegyétek fontolóra hát, nem maga az élet-e az, minek szívébe hatoltam, és nem a szíve gyökeréig jutottam-e! A hatalom akarására leltem mindenütt, hol csak előre akadtam; és hogy úr akar lenni, ezt találtam még a szolga akaratában is”.<sup>21</sup>

A hatalom tehát olyan valami, ami hatást/hatásokat fejt vagy fejthet ki; a hatalom maga azonban mégsem azonos ezzel a hatással. Ezért talán jobban megfelel a szó értelmének, ha hatásokra képes diszpozícióként, vagy egyszerűen „képességként” fordítjuk. A hatalomban jelen van egyfajta akarat, ami állandóan kész arra, hogy hasson. Ameddig a hatalom szerephez jut, addig az akarat is érintve van. Hatalom és akarat kölcsönösen aktiválják egymást. Ahogy nem képzelhető el hatalom a rajta keresztül ható akarat nélkül, úgy az akarat is elillan, ha nincs többé hatalma.<sup>22</sup>

Nietzsche akaratfogalma több bölceleti forrásból táplálkozik. Schopenhauer „irracionalis akarat”-a hat talán a legerőteljesebben, mégpedig úgy, hogy az akaratról szóló érett nietzschei koncepció éppen a Schopenhauerrel való konfliktus gyümölcse.<sup>23</sup> Ám Nietzsche e kérdésben önmagával is állandó vitában állt. Az *örök visszatérés* teóriájának befogadásával immár nem az akarral bíró individuum valósítja meg céljait a természeti valóságban, hanem éppenséggel e természeti valóság gyűri maga alá az emberi célkitűzéseket, és jeleníti meg az akarral rendelkező egyéneket, ha a körülmények is úgy akarják. Az ember és az emberi akarat csak a lehetőségek

<sup>21</sup> Nietzsche, Fr., Így szólott Zarathustra. 141–142. o.

<sup>22</sup> Vö. Hohn, Hans-Peter, Die metaphysischen und anthropologischen Voraussetzungen der Politik bei Friedrich Nietzsche. Rheinische Friedrich Wilhelms-Universität. Bonn, 1959. 21–50. o.; Heidegger, Martin, Nietzsche metafizikája. In In Ex-Symposion, 1994. (különszám) 44–46. o.; Deleuze, Gilles, Nietzsche és a filozófia. 84–93., 102–108. o.

<sup>23</sup> Vö. Schopenhauer, Arthur, Az akarat szabadságáról. Hatágú Síp Alapítvány. Budapest, 1991. (reprint); Schopenhauer, Arthur, A világ mint akarat és képzet. Osiris Kiadó. Budapest, 2002.

s csak a hatalom eszközei. Az akarat Nietzsche szerint ugyanis véges számú, állandóan változó erőcentrum lezárt rendszerének fontos, de nem központi jelentőségű eleme. Ebben a mechanizmusban nincs hely a szabadság számára – tehát az események a fizikai világrend erőviszonyainak, az örök visszatérésnek a produktumai. Így az akarat nietzschei felfogása Leibniz monadrendszeréhez hasonlítható leginkább.<sup>24</sup>

### 2.2.1 A hatalom akarása A hatalom akarásában

Nietzsche kései jegyzeteit, amelyek az 1885 és 1888 közötti évekből származnak, eredetileg húga, Elisabeth Förster-Nietzsche rendezte sajtó alá, és adta ki először 1901-ben. Többszöri módosítás után végül is 1911-ben jelent meg végleges formában az ún. *Grossoktav*-kiadás 16. köteteként, amely egységesítve 1067 jegyzetet tartalmazott, félig-meddig önkényesen tematizálva. Ez a tematizálás annyiban könnyíti meg az olvasó dolgát, hogy a *hatalom akarása* fogalmát különböző területekhez kapcsolva engedi láttatni, ezért ezt követve választok ki és dolgozok fel néhány darabot.

„Kinek a hatalomakarása a morál?” – teszi fel a kérdést Nietzsche. Aztán kifejti: Szókratésztől fogva Európa történetében jelen van az a szándék, hogy „a morális értéket minden egyéb érték fölé helyezzék”. A morális értékeknek kell vezérelnie az élet, a megismerés, a művészetek, az állami és társadalmi törekvések szféráját egyaránt. E mögött pedig *három erő* húzódik meg: „1. a csorda ösztöne az erős függetlenek ellen, 2. a szenvedők és a félresiklott életű emberek ösztöne a boldog emberek ellen, 3. a középszerűek ösztöne a kivételek ellen”. Nietzsche konklúzióját – ha egy kicsit játékosan fogom fel – úgy is megfogalmazhatnám, hogy minden eddigi társadalom története a *morál* és az *élet elemi ösztönei* harcának a története.<sup>25</sup>

Természetesen a megismerést és az igazságot – e két klasszikus filozófiai fogalmat – is összekapcsolja Nietzsche a hatalom akarásával. Szerinte az emberi megismerés nem holmi absztrakt, elméleti igény miatt fejlődött ki, hanem a *fennmaradás hasznossága* motiválta azt. „Másként szólva, a tudásvágy *mértéke* a faj *hatalomakarása* növekedésének mértékétől függ: valamely faj annyi valóságot ragad meg, amennyin csak úrrá lehet, amennyit csak uralma alá tud hajtani.”<sup>26</sup> Így tehát azt kell mondjuk, hogy a megismerés a hatalom *eszköze*, amely a hatalom növekedésével egyenes arányban növekszik.

Nietzsche a testet is hatalmi képződményként fogja fel. Testen ő nem csupán az emberi testet ért, hanem minden organizmust. A test, az organiz-

<sup>24</sup> Vö. Leibniz, Gottfried Wilhelm, Monadológia. In Válogatott filozófiai írások. Helikon Kiadó. Budapest, 1986. 307–326. o.

<sup>25</sup> Nietzsche, Fr., A hatalom akarása. Minden érték átértékelésének kísérlete. Fordította: Romhányi Török Gábor. Cartaphilus Kiadó. Budapest, 2002. 128. o.

<sup>26</sup> Uo. 217. o.

mus tökéletesedését igazából nem a nagyobb bonyolultság, hanem a nagyobb hatalom jellemzi. Az emberi cselekvés előtt, közben és után mindig az *erő érzete* jön létre. Ettől aztán ösztönszerűleg azt hisszük, hogy az erőérzet a cselekvés oka. Minden *tevékenység* szoros kapcsolatban van a gyönyörrel, azért, tehát „mert minden cselekvés győzelem, valaminek a legyőzése és így a *hatalomérzés megnövekedése*”.<sup>27</sup>

A viláértelmezések, világszemléletek egy-egy uralkodó ösztönnek alárendeltek. Ami közös a *művészi*, a *tudományos*, a *vallásos*, a *morális* világszemléletekben, az az, „hogyan legfőbb *érték-meghatározóként*, vagyis *alkotó és vezérlő elvként szemléljük őket*”.<sup>28</sup>

A hatalom akarásának és az embert felülmúló embernek a fogalmait gyakran értelmezik a felületes olvasók egyfajta szociáldarwinista elméletként. Hogy ez mennyire nincs így, arra bizonyosság éppen a *Hatalom akarása* néhány passzusa. A darwinisták a „létért vívott harcban a gyöngye lény halálával számolnak, valamint a legerősebb és a legjobb képességű túlélésével; következésképpen a *lények állandó tökéletesedését* képzelik el... Pontosan ennek ellentéte a kézzelfogható: a szerencsés esetek eltűnése, az értékesebb típusok haszontalansága, a közepszerűség elkerülhetetlen hatalomra jutása...” Nietzsche kísérletet tesz ezen állítása alátámasztására: „Az a bizonyos hatalom akarása, amelyben minden változás végső okát és karakterét ismerem fel, adja a kezünkbe az eszközt annak megfejtésére, miért nem helyénvaló a kivételek és a szerencsés esetek kiválasztódása: a legerősebbek és a legszerencsésebbek gyöngék, ha szembekerülnek a szervezett csordaösztönrel, a túlerőben lévő gyöngék féltékenységével”. Míg a közepszerű egyedek nagyon termékenyek és tartósak, addig a „magasabb rendű típusok, a fejlődés szerencsés esetei mennek tönkre a legkönnyebben”. Így mindenütt az „élet értékét kompromittáló” dolgok kerekednek fölül.”<sup>29</sup>

Az „élet” középponti jelentőségű fogalom Nietzschénél, és a *hatalom akarása* megértése szempontjából szintén elengedhetetlen. Nietzsche számára „Az élet... specifikusan az erő felfogásának akarása – az élet minden

---

<sup>27</sup> Uo. 283–284. o.

<sup>28</sup> Uo. 291–292. o.

<sup>29</sup> I. m. 293–296. o. Tulajdonképpen már ugyanezt az elképzelését fogalmazza meg a *Bálványok alkonya* híres anti-Darwin passzusában (id. kiad. 20. o.). A *darwinizmus* tulajdonképpen az az elmélet, mely szerint az új fajok a *természetes kiválasztódás* (natural selection) útján jönnek létre. Ez egy olyan folyamat, amelyben a környezethez különösen jól alkalmazkodó egyedek átadják jellegzetességeiket egyre növekvő számú utódaiknak és végeredményben egy teljesen új faj alakul ki, melyben minden tag rendelkezik az eredeti speciális tulajdonságokkal. Mint olvasható, Nietzsche úgy látja, ez a folyamat kontraszelektíve – azaz, éppen ellenkező módon érvényesül. Vö. Sproule, Anna, Charles DarwIn: Tálatum Kft. S. I. 1993. 40–43, 59–62 és 64. o.

folymata mozgásban van itt: semmi sem akar csupán megmaradni, minden összegződésre, hatványozódásra törekszik. Az élet... maximális *hatalomérésre* törekszik; lényegét tekintve nem más, mint nagyobb hatalomra törekvés...” Tehát tulajdonképpen „minden hajtóerő a hatalom akarása” és ezen kívül nincs is semmilyen más fizikai, dinamikai vagy pszichikai erő. Ha pedig „az egyéni »boldogság« helyére, amelyre minden élő törekszik, a *hatalmat* tesszük: »ez meg ez a lény a hatalomra tör, minél nagyobb hatalomra« – a gyönyör csak az elért hatalom érzésének szimptomája, egyfajta különbségtudat...”<sup>30</sup>

Végül pedig szóljunk arról is néhány szót, milyen társadalmi vonatkozásai, határai vannak, hogyan jelenik meg a hatalom akarása a különböző társadalmi rétegek esetében. „*A hatalom akarása megjelenik*: a) az elnyomottaknál... a »szabadság« akarásaként: a pusztá *megszabadulás* látszik célnak...; b) az erősebb és hatalommal rendelkező típusnál a még több hatalom akarásaként... az *egyenlő mértékű jogokra*, ahogy az uralkodó réteg rendelkezik velük; c) a legerősebbeknél, leggazdagabbaknál, legfüggetlenebbeknél, legbátrabbaknál az emberiség, a »nép«, az evangélium, az igazság *szereteté*ként; részvétként, »önfeláldozásként« stb.”<sup>31, 32</sup>

Az utolsó jegyzetben Nietzsche két valóban manifesztumba illő, imperatív mondattal zárja be művét és életművét:

„*Ez a világ a hatalom akarása – és semmi egyéb!* És ti magatok ugyancsak legyetek e hatalom akarása – és semmi egyéb!”<sup>33</sup>

### 2.3 A nagypolitika

Nietzsche azon interpretációját, miszerint nem különösképpen foglalkoztatta őt politika, alátámasztani látszik *Az Antikrisztus* Előszavában adott önleírása: „Az embernek hozzá kell szoknia ahhoz, hogy fenn a hegyeken éljen – hogy a politika és a népek önzésének szálnalmas és tűnékeny locsogását maga *alatt* lássa”.<sup>34</sup> A mondatban szereplő „népek önzése” kifejezés kapcsolatba hozása a politikával azt sugallja, hogy Nietzsche fölötte kívánja tudni magát az efféle politikán. Kigúnyolja Európa „kisállamosdíjának hosszan szőtt komédiáját” éppúgy „mint dinasztikus és demokratikus sok-

<sup>30</sup> Uo. 297–298. o.

<sup>31</sup> Uo. 328. o.

<sup>32</sup> Vö. Hohn, Hans-Peter, Die metaphysischen und anthropologischen Voraussetzungen der Politik bei Friedrich Nietzsche. 144–149. o.

<sup>33</sup> Nietzsche, Fr., A hatalom akarása. 440. o.

<sup>34</sup> Nietzsche, Fr., Az Antikrisztus. Átok a kereszténységre. Fordította: Csejtei Dezső. Ictus Kiadó. S.l. 1993.

akaratúságát”, és elítéli a német imperialista szándékokat.<sup>35</sup> Megvetéssel utasítja el a német nacionalizmust és a nacionalista mozgalmakat általában.<sup>36</sup> Ezekre a mozgalmakra jellemző a „*nèvrose nationale*, melyben Európa szenved ez a kisállamiság, ez a kispolitika”.<sup>37</sup> A kritikai megjegyzésekből könnyen arra lehet következtetni, hogy Nietzsche minden politikai megnyilvánulást jelentéktelen, nyájszerű viselkedésnek tekintett, amely a saját maga és felsőbb emberi lényének méltóságán aluli. Ám azt hiszem, hogy a modern államot illető kritikáját azonosítani általában a politikával való szembeszállással korai lenne. A kispolitikát tényleg elítéli, és egy másféle, magasabb típusú politika irányába mutat kérdésével: „Vajon találna-e bárki is rajtam kívül kiutat ebből a zsákutcából? Vajon elég nagy föladat-e újra *összekötni* a népeket?”<sup>38</sup> Egy alternatívát nyújt Nietzsche jóslata, hogy a nagypolitika *kényszere* meghaladja a kispolitikát.<sup>39</sup> A *Virradat* deklarációját, miszerint „az összes politikai és gazdasági viszonyok nem érnek annyit, hogy éppen a legtehetségesebb elméknek szabadjon és kelljen velük foglalkozni”, a korabeli gazdasági és politikai berendezkedés és attitűdök kritikája követi, különösen azon elv kapcsán, amely szerint az állam általános biztonságot tud nyújtani.<sup>40</sup> Az *Emberi – túlságosan is emberi* kívánságát, hogy „először is most még jobban, mint bármikor, meg kell engedni az embereknek, hogy távol tartsák magukat a politikától, és kissé félrevonuljanak... Ezen keveseknek el kell néznünk most már, ha a többség boldogságát – többségen akár népet, akár társadalmi réteget értünk is – nem tartják olyan fontosnak”, annak az időnek a megelőlegezése követi, amikor ezen kevesek „előlépnek hallgatag magányukból és újra kipróbálják tüdejük erejét”.<sup>41</sup> Így amíg azoknak, akik Nietzschét politikaellenesnek tekintik, igazuk van abban, hogy elítéli a „kispolitikát”, azonban tévednek akkor, amikor figyelmen kívül hagyják, hogy mindez a *politika* egy magasabb, nagyszabásúbb koncepciója nevében történik, amely koncepció kulturális és etikai vonatkozásokat foglal magába.

Nietzsche kijelenti a *Túl jón és rosszon*ban, hogy „értéket teremteni, ez a voltaképpen *úri jog*”.<sup>42</sup> E munkájában korábban kinyilvánítja, hogy „a vol-

<sup>35</sup> Nietzsche, *Túl jón és rosszon*. 87. o.

<sup>36</sup> Nietzsche, Fr., *A vidám tudomány*. 308. o.

<sup>37</sup> Nietzsche, Fr., *Ecce homo*. Hogyan lesz azzá az ember, ami. Fordította: Horváth Géza. Göncöl Kiadó. Budapest, 1994. 122-123. o. *Nèvrose nationale* – nemzeti idegbaj.

<sup>38</sup> Uo. 123. o.

<sup>39</sup> Nietzsche, Fr., *Túl jón és rosszon*. 87. o.

<sup>40</sup> Nietzsche, Fr., *Virradat*. 163. o.

<sup>41</sup> Nietzsche, Fr., *Emberi – túlságosan is emberi*. Fordította: Romhányi Török Gábor. Szukits Kiadó. S. l. 2000. 130–131. o.

<sup>42</sup> Nietzsche, Fr., *Túl jón és rosszon*. 129. o.

*taképpen filozófusok azonban parancsolók és törvényadók: ők azt mondják, » így legyen!«* Egyedül ők határozzák meg az ember számára, hogy Hová? és Miért?... ők nyúlnak teremtő kézzel a jövőhöz... Az ő »megismerésük« *teremtés*, teremtésük törvényadás, igazságot akarásuk – a *hatalom akarása*. – Vannak-e ma ilyen filozófusok? Nem *kell-e* ilyen filozófusnak lenniük?...<sup>43</sup> Ezt a határozott alternatívát – hogy ti. az Übermenscheket vagy nem érdekli a csorda, vagy pedig olyan értékrendszert alkotnak, amely által ők és a csorda együtt tud élni – ehelyütt elvetjük és egy harmadik lehetőséget előlegezünk meg. Ez a harmadik megközelítés azon alapul, hogy Nietzsche új elitje nem képes létrehozni olyan közös értékrendszert, amely által a társadalom minden tagja együtt tudna élni és meg tudná határozni magát; azt vitatja, hogy ezen elituralom alapvető aspektusa a különböző értékek előírására való erő lenne a különböző társadalmi rétegek számára. Azok az értékek, amelyek alapján az elit él, cselekszik és meghatározza magát, alapvetően eltérhetnek a tömegétől. Ezért amellet érvelünk, hogy Nietzsche nagypolitika-konceptiója a filozófus-törvényhozók egy olyan elit osztályát posztulálja, amely új értékeket alkot, ám úgy, hogy nem hagy jóvá semmilyen régi értéket, még azokat sem, amelyek esetleg elősegítenék ezen új elit uralmát.<sup>44</sup>

## 2.4 A politika művészete

Nietzsche mint politikailag érdektelen gondolkodó felfogását próbálták már alátámasztani esztétikai aktivizmusának leszűkített értelmezésével is, vagyis, hogy ha az én művészi megformálásának művelésére helyezi a hangsúlyt, akkor ez összeegyeztethetetlen a társadalmi és politikai ügyekkel való törődéssel. Ám Nietzsche számára az esztétikai, etikai és politikai szférák rivalizálása nem mindig merül fel problémaként. Még a hagyományos, szűkebb értelemben vett művészet sem különül el a hatalmi és etikai ítéletek kérdéseitől. A művészek is leginkább az emberi létezés típusai rangsorolásának etikai törekvésével vannak elfoglalva.<sup>45</sup> A legjobb étellel kapcsolatos elképzelések közlésével a művészet különleges és gyakorlati ítéletek kimondására inspirál az ember virágkoráról. Bár az esztétika, etika és a hatalomakarás kapcsolata Nietzschénél mélyebb, mert az esztétika gyakran magába foglal mindennemű merész és eredeti kreativitást. Újra és újra felidézi a cselekvésorientált, kreatív életet élő művész képét. A művészek olyan produktív típust képviselnek számára, akik szüntelenül változnak és átala-

<sup>43</sup> Uo. 89. o.

<sup>44</sup> Vö. Hohn, Hans-Peter, Die metaphysischen und anthropologischen Voraussetzungen der Politik bei Friedrich Nietzsche. 129–149. o.

<sup>45</sup> Nietzsche, Fr., Bálványok alkonya. 7. o. és 23. o.

kulnak. Ez a hatalmas esztétikai impulzus a magasabb lények jellemzője, minthogy az erős és hatalmas akar formát adni a dolgoknak. Zarathustra „számára az ember alaktalan, megformálatlan anyag, roppant kötömb, mely képfaragóra vár”.<sup>46</sup> „Buzgó teremtmő akarata” csapja őt „váltig az emberhez..., miként a köre csap le a kalapács”.<sup>47</sup> Mivel az alkotás és átalakítás képessége magába foglalja az emberi lényeken való munkálkodáshoz, illetve azok formálásához, rendezéséhez és megszervezéséhez szükséges képességet is, nem meglepő, hogy Nietzsche a politikát esztétikai tevékenységként tételezi. „Vannak más típusú barbárok is, akik a magasból érkeznek: hódító és uralkodó természetek, akik alakítandó, formálandó anyagot keresnek maguknak. Prométheusz ilyen barbár volt.”<sup>48</sup> A legrégebbi „államot” ennek megfelelően olyanok hozták létre, „akik tudnak parancsolni, akik a természettől »urak«, akik minden szempontból erőszakosan lépnek föl... Művük az ösztönös formateremtés, kifejezésforma, ők a lehető legöntudatlanabb, legösztönösebb művészek ezen a világon... acélos tekintetű művész szörnyű egoizmusa munkál és »alkot« bennük, aki mindörökké igazolja önmagát »művében«”.<sup>49</sup> Nietzsche tehát az államot létrehozó erőszakos „művészekre” utal, akik „megalkották az államot”.<sup>50</sup> Az az általános kifejezése, hogy a nagy ember mindig arra törekszik, hogy valamit „kihozzon” az emberekből, összekapcsolható azzal, amit Caesarral és Napóleonnal illusztrál, akik márvány emlékművükön dolgoznak, mindegy, hány emberéletbe kerül is. A keresztényeket viszont megrója, mivel „nem elég magasrendűek és kemények ahhoz, hogy az *embert* mint művészek alakíthassák”.<sup>51</sup> Elképzel egy olyan embert, aki „isteni kalapáccsal a kezében” reagál a kereszténység által eltorzított ember látványára ekként kiáltva: „A ti kezetekre vall ez a munka! Legszebb követet faragtátok és kontárkodtátok tönkre!”<sup>52</sup>

Ezek a megjegyzések illusztrálják Nietzsche tág esztétikafogalmát, és mutatják fel őt olyan gondolkodóként, aki a nagypolitikát egyfajta esztétikai tevékenységként írja le, amely az embereket nyersanyagnak tekinti, és megmintázza, formázza, átalakítja és csinosítja őket. Valójában az emberi nem jelen hanyatlásától való megváltásának célkitűzését egy végső művészi projektumként képzei el. Magasabb rendű művészetfogalma magába foglal-

<sup>46</sup> Nietzsche, Fr., *Ecce homo*. 110. o.

<sup>47</sup> Nietzsche, Fr., *Így szólott Zarathustra*. 108. o.

<sup>48</sup> Nietzsche, Fr., *A hatalom akarása*. 384. o.

<sup>49</sup> Nietzsche, Fr., *Adalékok a morál genealógiájához*. 98–99. o.

<sup>50</sup> Vö. Brahn, Max, *Friedrich Nietzsches Meinungen über Staaten und Kriege*. Alfred Kröner Verlag. Leipzig, 1915. 5–30. o.; Hohn, Hans-Peter, *Die metaphysischen und anthropologischen Voraussetzungen der Politik bei Friedrich Nietzsche*. 83–96. o.

<sup>51</sup> Nietzsche, Fr., *Túl jön és rosszon*. 51. o.

<sup>52</sup> Uo.

ja a „művész-filozófust”, és kíváncsi rá, hogyan képes magát az ilyen ember olyan távolra helyezni más emberektől, hogy formálni, alakítani tudja őket. Szerinte eljön még az az idő, amikor a politika más jelentést és tartalmat nyer, és úgy képzei el a jövő urait, mint akik egyszerre filozofikus alkatú emberek és művészi hajlamú zsarnokok, akik művészként alakítják az embert magát.

## 2.5 A maga-legyőzés

Nietzsche hisz abban, hogy a „túl sok eszkimó”-szindróma, amely Európában eluralkott, megváltozik, és a saját ellentétébe való fordulásának csíráit magában a meglévő helyzetben látja. A nihilizmus terjedése által indukált válságot azonban hasznosnak tartja, mert így megmutatkozik a különbség a parancsolók és engedelmeskedők között, helyre áll az erő szerinti rangsor. A demokrácia terjedésének – azáltal, hogy gyengíti az emberek akaratát – van egy előnye is: növeli a parancsolásra termettek lehetőségeit. Ahhoz, hogy az ebben a helyzetben rejlő potencialitás valóra váljon, az szükséges, hogy az új elit figyeljen oda Nietzsche sürgetéseire.

A demokratizálódással együtt Nietzsche konstatálja az ipari és kereskedelmi kultúra szárba szökkenését, és úgy ítéli meg ezt a folyamatot, mint amely megfelelő feltételeket teremt az új politikai rend megteremtéséhez.<sup>53</sup> Nem helyes ezért azt állítani, hogy Nietzsche nem vett volna tudomást a modern ipari termelés által megváltoztatott munkafeltételekről, és hogy romantikus antikapitalista lett volna. Nietzsche nem feledkezett meg a gazdasági változásokról és üdvös hatásaikról a politikára nézve. Üdvözlí példának okáért azt a módot, ahogyan az iparosodás átalakította az embert géppé.<sup>54</sup> Ez az állítás nem is meglepő, figyelembe véve, hogy az *Emberi – túlságosan is emberi* egy másik helyén azt írja: „Magasabb kultúra csak ott keletkezhet, ahol a társadalomnak két különböző kasztja van: a dolgozók kasztja és a henyélők kasztja... Esetlen kifejezéssel élve: a kényszerű munka és a szabad munka kasztja”.<sup>55</sup> Nietzsche elég arcátlan ahhoz, hogy azt állítsa hogy a többség számára ez az átalakulás nem jelent sem kizsákmányolást, sem pedig elembertelenedést, hanem inkább önmegvalósítást, mivel a közepszerű típusok csak „intelligens gépek”.<sup>56</sup> Mert az emberek többsége

---

<sup>53</sup> Nietzsche, Fr., *Emberi – túlságosan is emberi*. 149. o., 244. o., 251–252. o.

<sup>54</sup> Uo. 244. o.

<sup>55</sup> Uo. 131. o.

<sup>56</sup> Nietzsche, Fr., *Az Antikrisztus*. 92. o. Vö. Arisztotelész: *Politika*. Fordította: Szabó Miklós. Gondolat Könyvkiadó. Budapest, 1984. 1253b és 1254a. Arisztotelész is úgy véli, hogy a rabszolgaság nem természetellenes intézmény. A termé-



számára a folyamatos munka áldás, hiszen a munka rutinja tompítja a fájdalmat, ami alacsonyabbrendűségük szükségszerű velejárója.<sup>57</sup> Ez a fejlődés azonban csak addig a mértékig pozitív, amíg a *felsőbbrendű létformák* felemelkedését segíti, akik élvezik a hozadékát és jelentést adnak a többség gépekké való átalakításának.

Amint azt a fentebb leírtak mutatják, amíg az iparosításhoz, a demokráciához, a tömegpolitika növekedéséhez és a nihilizmushoz hasonló erők hathatósan hozzájárulnak az európai társadalom egyenlősítéséhez, Nietzsche kettős mozgást fedez fel bennük. Gyengítik a többséget, akiknek a hatalma csökken ezáltal, mialatt kedvező feltételeket teremtenek az erős individuumok kisebbsége számára a mobilizációra, a felemelkedésre. Ezt a dialektikát a *Túl jön és rosszon*ban körvonalazza Nietzsche: „Ugyanazok az új feltételek, melyek közt nagy átlagban az ember kiegyenlítődése és elközépszerűsödése fog kialakulni – a hasznos, dolgos, sokféleképp használható és rátermett nyájállat-ember –, a legnagyobb mértékben alkalmasak arra, hogy a legveszélyesebb és legvonzóbb minőségű kivétel-embernek adjanak életet. ...miközben tehát Európa demokratizálódása a legfontosabb értelemben vett *rabszolgaságra* előkészített típus létrehozására irányul: egyes és kivételes esetekben, az erős embernek erősebbre és dúsabbra kell sikerülnie, mint ahogy eddig valaha is sikerült... Európa demokratizálódása egyben akaratlan intézkedés a *zsarnokok* kinevelésére – minden jelentésben értve a szót, a lepszellemben is.”<sup>58</sup>

Tehát ezek a felsőbbrendű típusok a demokratikus Európát használják fel – legengedelmesebb és legkönnyebben kezelhető eszközként – a világ sorának kézbe vételéhez. Azon olvasók, akik emancipatorikus szándékot és demokratikus lehetőséget próbálnak előcsalogatni Nietzschéből, tipikus módon kerülnek a szembenézést olyan bekezdések tömegével, amelyekből világosan kiderül, hogy az ember mint nembeli lény állapotával nem különösképpen törődik. Ami őt érdekli, az a kevesek jóléte, bármennyibe is kerüljön a többségnek. A Nietzschét demokratikus irányba „radikalizálók”-ra hárul annak magyarázata, hogy ez az arcpirulás nélküli elitizmus miként is tekinthető a demokratikus gondolat esetleges vagy kifordítható komponensének.

---

szet minden részében megtalálható ugyanis az uralom és az alávetettség. A rabszolgákat egyébként élő/beszélő szerszámoknak tartotta.

<sup>57</sup> Nietzsche, Fr., Adalék a morál genealógiájához. 162–163. o.

<sup>58</sup> Nietzsche, Fr., *Túl jön és rosszon*. 112. o.

## 2.6 A politikai nevelés művészete, avagy kiknek is írt Nietzsche

Bár Nietzsche észleli azon strukturális feltételek meglétét, amelyek elősegítik az új elit hatalomra jutását, mégis küszködik a struktúraműködés egységességének problémájával, mert nincs arra garancia, hogy egy ilyen elit létezik, és, még ha létezik is, nem bizonyos, hogy előnyt tud kovácsolni ezekből a kedvező feltételekből. A *Túl jön és rosszon*ban foglalkozik azzal az „elrettető veszéllyel, hogy [az ilyen vezérek] elmaradhatnak, vagy félresikerülhetnek s elfajzanak”.<sup>59</sup> Felemelkedésük nélkül Európa az „utolsó ember” jótékony nihilizmusába hullik, egy olyan veszedelembé, amely ösztönzőleg hat Nietzsche hittérítői buzgalmára. Olyan szörnyű ez a fenyegetés, hogy azoknak, akik osztják ebbéli hitét, „nincs más választásuk”, csak „új filozófusok” felé irányítani reményeiket, „olyan szellemek után, akik elég erősek, eredetiek ahhoz, hogy ellentétes értéktételezéseket kezdeményezzenek, s »örök értékeket« átértékeljenek”.<sup>60</sup> Azokon a napokon, amikor reményei cserbenhagyják, Nietzsche „egy olyan érzés tör” rá, „ami sötétebb, mint a legsötétebb melankólia – az ember megvetése”.<sup>61</sup>

Annak a nietzschei feltevésnek, ami szerint a filozófust nagy nevelőként kell elgondolnunk, önreferenciális olvasata is lehet. Írásai nem csupán elátkozzák a modern politika lefokozó hatását és felvillantják a politikai szervezet egy új formáját, de a politikai cselekvés és nevelés egy új koncepcióját is képviselik, azért, hogy hozzájáruljanak ezen új elit öntudatra ébredéséhez és cselekvővé válásához. Művein keresztül reméli előcsalogatni a szabad szellemeket „rejtekeikből”, és bátorítani őket erős individualitásukban. Amint kinyilatkoztatja: „Már látom is, amint lassan, lassan *jönnek* –, és talán teszek valamit, ami sietteti eljövetelüket, ha jó előre leírom, milyen körülmények között születtek meg”.<sup>62</sup> Nietzsche írásai azt célozzák meg, hogy a szellem ezen született arisztokratáinak kölcsönöznek magabiztosságot, hogy megértessék velük, kik ők, és hogyan lépjenek föl az egyetemes egyenlőség és egyformaság modern tanaival szemben – szellemi felsőbbrendűségükkel összhangban.<sup>63</sup>

Nietzsche természetesen nem írhatta elő részletesen, hogyan kerüljenek hatalomra ezek az új filozófus-uralkodók, vagy hogyan gyakorolják megszerzett hatalmukat, de úgy tűnik, ha igénylik azt, hogy megmondják nekik, miként cselekedjenek, *per definitionem* nem lehetnek szabad szellemek. Mindenesetre Nietzsche a következőképpen fogalmaz az *Emberi – túlságosan is emberi* lapjain: „Végül pedig eljön... néha a pillanat, amikor előlép-

<sup>59</sup> I. m. 79. o.

<sup>60</sup> Uo.

<sup>61</sup> Nietzsche, Fr., Az Antikrisztus. 53. o.

<sup>62</sup> Nietzsche, Fr., Emberi – túlságosan is emberi. 9. o.

<sup>63</sup> Nietzsche, Fr., Túl jön és rosszon. 39. o.

nek hallgatag magányukból [azok, akik a politika főáramától visszavonultak], és újra kipróbálják tüdejük erejét: ekkor aztán kiabálnak egymással, mint eltévedt emberek az erdőben, hogy felismerjék és bátorítsák egymást; e kiáltások persze kellemetlenül csengenek majd olyan fülekben, amelyek nem szoktak hozzá e hangerőhöz”.<sup>64</sup>

Nietzsche tudományának nevelési céljai közvetlenül azon reményéhez kapcsolódnak, hogy a magasabb rendű emberi egyedek nem véletlenül és hirtelen tűnnek majd fel, hanem hogy azok a körülmények, amelyek kedvezőek felemelkedésükhöz, előre tervezetten teremtetnek meg. Az ilyen céltudatos teremtés azért lényeges, mert a magasabb típusok ritkábbak és sebezhetőbbek, mint a középszerűek.<sup>65</sup> Azon körülmények, amelyek e típusok felemelkedését és virágzását elősegítik, magukba foglalják a distancia pátozát, az egyetemes egyenlőség hiedelméről való lemondást, az erény meghatározása keresztény monopóliumának végét és a kényelem fokozásáról, valamint a szenvedés elkerüléséről mint az emberiség végső céljáról való lemondást. Nietzsche írásaival hozzáfogott előkészíteni „az értékek megfordítását a legmagasabb szellemiséggel és akaraterővel bíró embertípus számára”. Tudása olyan alapnak tekinthető, mely alapon az erősebb fajok végső soron lehetségessé lesznek, és ezzel a tudásával segít felépíteni egy olyan társadalmi és politikai rendet, amely kedvező az embert felülmúló emberi lények reprodukciójára nézve.<sup>66</sup>

### 3. Nietzsche „haszna” a közéletre nézve

Vajon igaza van-e Stuart Hampshire-nek, amikor legnagyobb hibájaként, vagy még inkább hiányosságaként azt veti Nietzsche szemére, hogy életét távol élte le a politika banális ügyleteitől és a közösségiség minden formájától? Vajon tényleg nem mondott semmi használhatót a politikai intézményekről és a politikai folyamatokról, illetve ezek szerepéről a zsarnokság és az elnyomás megfékezésében, az emberi méltóság lerombolásának elhárításában?<sup>67</sup>

Habár Nietzsche megvetette kora középszerű politikáját, hitt abban, hogy ez teremti meg azokat a körülményeket, amelyek elősegítik egy embert felülmúló emberi lényekből álló elit felemelkedését. Felvirágzásuk igazolni fogja majdan a 19. század második felének – Nietzsche korának – a feledés ködébe vesző interregnumát és az új, liberalizmusmentes politikai rendet,

---

<sup>64</sup> Nietzsche, Fr., *Emberi – túlságosan is emberi.* 130–131. o.

<sup>65</sup> Nietzsche, Fr., *Túl jön és rosszon.* 137. o.

<sup>66</sup> Uo. 97. o.

<sup>67</sup> Vö. Hampshire, Stuart, *Innocence and Experience.* Harvard University Press. Cambridge, MA, 1989. 156–157. o.

amelyet létrehozna, valamint egyúttal igazolni fogja a társadalom többségének nemtelen és alávetett állapotát is. Nietzsche új politikai rendje megerősíti a most még veszélyes állapotokat, amelyek között az előkelők világra jönnek és felnőnek. Ez a „politikus” Nietzsche távolról sem az a jóindulatú, játékos esztéta, aki a filozófia szakos egyetemi hallgatók körében közismert. Kaufmann rehabilitáló gesztusa óta sokan úgy látják, hogy csupán egy politikamentes, esztétikai olvasat az egyetlen módja annak, hogy megmentjük őt a náciizmussal való társításoktól. Ám ezekkel a politikamentes olvasatokkal szemben az utóbbi két-három évtizedben érzékelhetően másfajta interpretáció nyer teret. Ez a megközelítés magába foglalja politikai relevanciáját is, ám vitatja, hogy ez a hierarchia és az uralom minden formájának illúziótlanításában rejlene. A fentiekre alapozva Mark Warren „két Nietzsché”-t különböztet meg: az egyik a „véres Nietzsche”, akinek lázálmai egy új arisztokráciáról antidemokratikus és szabadságellenes víziót tükröznek vissza. A másik, a kedvesebb és gyengédebb Nietzsche az, aki az igazságról és moralitásról tett univerzális kijelentések elleni harcával aláássa az efféle elitizmus létjogosultságát.<sup>68</sup> Bár amikor a politika felé fordul, a jóindulatú Nietzsche merő koholmánynak tűnik, aki inkább kreálói vele kapcsolatos demokratikus megjegyzéseiből áll össze, mintsem bármely Nietzsche-írásból.

Nietzsche nem volt demokrata, és mi sem állt tőle távolabb a liberális eszméknél. A *jóról* és *gonoszról* szóló etikai diskurzust meghaladva éltette az erősebb hatalmát, sőt a világi javak egyenlőtlen elosztásának védelmében még a racionalitást is támadta.<sup>69</sup> Ám talán éppen ezért, az apológia annak az ugyan kissé torzult, ám inspiráló Nietzschének jár ki, akinek valódi értéke – a mai gondolkodók számára – a liberális és demokratikus elveket radikálisan megkérdőjelező, kihívó írásaiban rejlik. Egy egalitárius irányba hajlított vagy csavart Nietzschétől semmi olyat nem lehetne már tanulni, amit kortárs írók tucatjai nem fogalmaztak meg. Ezzel szemben az arisztokratikusan radikális Nietzsche ellenszenves lehet a demokratikus érzelmű olvasóknak, sőt még fel is élénkítheti ezeket az „érzelmeket”, arra készítve az egyenlőségpártiakat, hogy vegyék számba és védelmezzék meg azon alapelveket, amiket ő megvet: a gyengével és elesettel való törődést, a minden emberi lény egyenlő morális értékében való hitet és a demokratikus intézmények megőrzésének és támogatásának ügyét. Ekként az egyenlőség elleni nietzschei rohammal való szellemi összecsapásunk egy megújult, artikuláltabb, csiszoltabb *képességet* eredményezhet bennünk a társadalmi egyenlőség megvédéséhez.

<sup>68</sup> Warren, Mark, *Nietzsche and Political Thought*. MIT Press. Cambridge, MA, 1998. 208–211. o.

<sup>69</sup> Vö. Ackermann, Bruce A., *Social Justice in the Liberal State*. Yale University Press. New Haven and London, 1980. 16–17. o.